

ADAM JASKÓLSKI

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9916-2530>

Uniwersytet Warszawski

OBRAZ ZACHODU W OFICJALNEJ ROSYJSKIEJ NARRACJI W KONTEKŚCIE INWAZJI ROSJI NA UKRAINĘ

IMAGE OF THE WEST CREATED IN RUSSIAN NARRATIVE DURING THE RUSSIAN INVASION OF UKRAINE

The main purpose of this article is to present and analyze the features of the image of the so-called West in the official Russian narrative, specifically in the public statements of the highest-ranking representatives of the Russian government during the full-scale war in Ukraine. The starting point for such an analysis is the opposition 'We–They'. The existence of this opposition determines the necessity to characterize one's camp positively and to describe the opponent negatively. The author also takes a closer look at the rhetorical tricks used in various persuasive discourses (including ideological ones) observed in the texts under study and can be manifestations of manipulation, as long as they meet the extra-linguistic conditions for being manipulative. The analysis confirmed that a clear anti-Western, specifically anti-American, anti-EU, and anti-NATO rhetoric is present in the official Russian narrative regarding the war in Ukraine and, more broadly, the situation in the international arena. According to many specialists, this narrative bears the hallmarks of propaganda and disinformation. The present discussion also confirms that language as a tool of communication or, more broadly, communication in general and especially communication through mass media is, or at least can be, an effective means of creating reality and shaping human attitudes or beliefs.

Keywords: Russia, propaganda, information warfare, pragmalinguistics, discourse analysis, rhetoric

W warunkach tzw. konserwatywnego zwrotu w kremlowskiej polityce wewnętrznej i zagranicznej, który nastąpił w 2012 roku wraz z początkiem trzeciej kadencji prezydenckiej Putina i którego bezpośrednią przyczyną były masowe jak na Rosję antyrządowe demonstracje, rosyjskie władze rozpoczęły wielką ideologiczną kampanię. Jej ostrze zostało wymierzone z jednej strony w opozycję wewnętrzną, niezależne rosyjskie organizacje pozarządowe, z drugiej zaś w przeciwników zewnętrznych, przede wszystkim (obok władz ukraińskich od 2014 roku) szeroko rozumiany świat zachodni: Stany Zjednoczone, Unię Europejską i NATO¹. Ideologiczna ofensywa wobec Zachodu nasiliła

¹ Bardziej szczegółowo o tzw. konserwatywnym zwrocie w polityce Kremla zob. m.in. A. Jaskólski, *Antyrządowe protesty w Rosji oczami rosyjskich władz*

się podczas kryzysu ukraińskiego, wojny w Donbasie, w warunkach *de facto* zerwania trwającej od zakończenia zimnej wojny względnej współpracy Rosji z państwami zachodnimi, a apogeum osiągnęła po agresji Rosji na Ukrainę i rozpoczęciu w lutym 2022 roku pełnoskalowej wojny rosyjsko-ukraińskiej. Zakrojoną na szeroką skalę ideologiczną kampanię, którą Kreml prowadzi od 2012 roku, Witold Rodkiewicz oraz Jadwiga Rogoża określają mianem „projektu konserwatywnego”. Badacze podkreślają również, że „putinowski konserwatyzm został sformułowany nie tylko z myślą o rosyjskim audytorium, ale również z zamiarem wykorzystania go jako narzędzia polityki zagranicznej”². Warto dodać, że jedną z podstaw wspomnianego projektu konserwatywnego jest akcentowanie konieczności utworzenia wielobiegunowego ładu międzynarodowego i w konsekwencji geopolitycznej przeciwwagi dla zachodniej hegemonii.

Stosunkowo często publicyści, dziennikarze, przedstawiciele nauki w Polsce (i w innych krajach), wypowiadając się o sposobie przedstawiania przez rosyjskie władze i kontrolowane przez nie media najpierw konfliktu w Donbasie, a obecnie pełnoskalowej wojny w Ukrainie, jak również ogólnej sytuacji na arenie międzynarodowej, używają negatywnie nacechowanych sformułowań typu „wojna informacyjna”, „propaganda”, „kłamstwo”, „manipulacja”, „dezinformacja”, „fake news”, „demonizacja wroga”, „agresja werbalna” itp.³.

i kremlofskich mediów, „Przegląd Rusycystyczny” 2018, nr 4 (164), s. 59–72; W. Rodkiewicz, J. Rogoża, *Potiomkinowski konserwatyzm. Ideologiczne narzędzie Kremla*, Ośrodek Studiów Wschodnich im. M. Karpia, Warszawa 2015, https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/pw_48_pl_potiomkinowski_konserwatyzm_o.pdf (04.01.2025).

² W. Rodkiewicz, J. Rogoża, *Potiomkinowski konserwatyzm...*, s. 19.

³ Patrz np. K. Chawryło, *Propaganda masowego rażenia*, Ośrodek Studiów Wschodnich im. M. Karpia, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2022-05-06/propaganda-masowego-razenia-rosyjska-telewizja-w-obliczu-wojny> (02.01.2025); J. Darczewska, *Anatomia rosyjskiej wojny informacyjnej. Operacja krymska — studium przypadku*, Ośrodek Studiów Wschodnich im. M. Karpia, Warszawa 2014, https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/anatomia_rosyjskiej_wojny_informacyjnej.pdf (30.12.2024); A. Legucka, *Wojenna cenzura i propaganda Rosji*, <https://www.pism.pl/publikacje/wojenna-cenzura-i-propaganda-rosji> (02.01.2025); A. Legucka, J. Szczudlik, *Dezinformacja i propaganda Rosji oraz Chin w kontekście wojny na Ukrainie*, <https://www.pism.pl/publikacje/dezinformacja-i-propaganda-rosji-oraz-chin-w-kontekście-wojny-na-ukrainie> (02.01.2025); M. Domańska, *Spojrzenie Rosjan na NATO i Zachód jest absurdalne. Propaganda ich zombifikuje*, <https://www.onet.pl/informacje/nowaeuropawschodnia/spojrzenie-rosjan-na-nato-i-zachod-jest-absurdalne-propaganda-ich-zombifikuje/fyed9pl30bc1058> (07.01.2025);

Za przykład ilustrujący wspomniane zjawisko może tu posłużyć fragment artykułu Szymona Palczewskiego:

Wojna w Ukrainie rozgrywa się w wielu domenach. Rosyjska agresja zauważalna jest również w infosferze, w którą wtłaczane są hurtowe ilości prokremlowskiej dezinformacji i propagandy [...] Argumentacja Kremla była i jest przepełniona fałszem, propagandą i fake newsami. Wszystko po to, aby po pierwsze, utrzymać poparcie samych Rosjan dla władzy (i wojny), a z drugiej „wybielić siebie” w oczach społeczności międzynarodowej⁴.

W polskich opracowaniach naukowych, artykułach publicystycznych czy nawet komunikatach rządowych często zwraca się uwagę także na obecną w oficjalnej rosyjskiej narracji silną antyzachodnią retorykę, na demonizowanie Zachodu (zwłaszcza Stanów Zjednoczonych) przez przedstawicieli rosyjskiej władzy oraz prorządowe media⁵. Na

A. Lelonek, *Rosyjska wojna informacyjna na Ukrainie*, <http://www.defence24.pl/361059,rosyjska-wojna-informacyjna-na-ukrainie> (2.01.2025); M. Matzke, *Ukraina już dawno przegrała z Rosją – wojnę propagandową*, <http://www.dw.com/pl/ukraina-ju%C5%BC-dawno-przegra%C5%82a-z-rosj%C4%85-wojn%C4%99-propagandow%C4%85/a-18271717> (30.12.2024); S. Palczewski, *Wojna o umysły Polaków. Rosja stworzyła wielką maszynę*, <https://cyberdefence24.pl/armia-i-slugby/cybermagazyn-wojna-o-umysly-polakow-rosja-stworzyła-wielka-machina> (29.12.2025); M. Tomaszewicz, *Rosyjska propaganda szaleje: „NATO szykuje się do wojny z Rosją”, a Poroszenko znieważyl Polaków skarpetkami*, <http://www.newsweek.pl/swiat/propaganda-kremla-nato-szykuje-sie-do-wojny-z-rosja-szczyt-nato,artykuly,391532,1.html> (3.01.2025); O. Wasiuta, S. Wasiuta, *Rosyjska mass-medialna manipulacja informacją w wojnie hybrydowej przeciwko Ukrainie*, „Kultura Bezpieczeństwa. Nauka – Praktyka – Refleksje” 2015, nr 20, s. 332–357; Ł. Wenerski, *Akcja – Reakcja. Jak działa rosyjska propaganda w Unii Europejskiej i jak reagują na nią unijne instytucje*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2017, <http://www.isp.org.pl/uploads/pdf/264941206.pdf> (28.12.2024); *Fabryka trolli, kontawidma i 5 innych metod. Wojna Rosji w internecie*, <http://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiate,2/fabryka-trolli-konta-widma-i-5-innych-metod-wojna-rosji-w-internecie454963.html> (02.01.2025); *Kłamstwo za kłamstwem. Jak Rosja manipuluje faktami i wprowadza chaos informacyjny*, http://wyborcza.pl/1,76842,15552413,Klamstwo_za_klamstwem__Jak_Rosja_manipuluje_faktami.html (1.01.2025); *Rosyjska operacja przeciwko Zachodowi*, <https://www.gov.pl/web/slugby-specjalne/rosyjska-operacja-przeciwko-zachodowi> (02.01.2025).

⁴ S. Palczewski, *Wojna o umysły...*

⁵ Por. m.in. K. Chawryło, *Propaganda masowego...*; M. Domańska, *Spojrzenie Rosjan...*; A. Jaskólski, *Образ Запада в провластных российских СМИ в свете кризиса на Украине (на примере интернет-журнала „Однако”)*, w: J. Lubocha-Kruglik, O. Małysa, G. Wilk, A. Zych (red.), *Русистика и современность. Старые вопросы, новые ответы*, „Śląsk”, Katowice 2017, s. 427–

przykład na oficjalnym portalu rządu RP w grudniu 2022 roku opublikowano komunikat na temat rosyjskiej antyzachodniej propagandy, w którym m.in. stwierdza się, że:

Działalność informacyjna Rosji stale wymierzona jest w Zachód [...] Kontrolowane przez Kreml kanały komunikacji od lat prowadzą antyzachodnią propagandę. Obecnie jest ona głównie osadzona w kontekście wojny Rosji przeciwko Ukrainie [...] Rosyjskie źródła stale sączą przekaz dot. odpowiedzialności NATO i Zachodu za wszelkie zło na świecie. Demonizowanie Zachodu pozwala usprawiedliwiać zbrodniczą działalność Moskwy, która jest przedstawiana jako działanie obronne⁶.

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie i analiza cech obrazu tzw. Zachodu w oficjalnej rosyjskiej narracji, a konkretnie w publicznych wypowiedziach najwyższej postawionych przedstawicieli rosyjskiej władzy w czasie wojny w Ukrainie (zebrany korpus obejmuje okres od lutego 2022 do grudnia 2023 roku). Na korpus badawczy składa się ok. 60 publicznych wypowiedzi (ustnych i pisemnych) trzech przedstawicieli rosyjskiej władzy: prezydenta FR Władimira Putina, ministra spraw zagranicznych FR Siergieja Ławrowa oraz rzeczniczki MSZ FR Marii Zacharowej.

Punktem wyjścia do analizy jest w niniejszej pracy archetypowa opozycja semiotyczna „My–Oni”, która w omawianych wypowiedziach aktualizuje się między innymi w postaci konfliktu Rosja vs. Zachód. Wielu badaczy zauważa, że istnienie rozróżnienia typu „My–Oni” czy „Swoj–Obcy” pociąga za sobą konieczność budowy pozytywnego wizerunku mówiących (piszących), jak i negatywnej charakterystyki „Obcego”⁷. Ustanowienie obu grup na obszarze dyskursu oraz ich charakterystyka środkami rozmaitych strategii retorycznych stanowią zatem istotne cechy analizowanych wypowiedzi. Jak już wspomniano, w niniejszej pracy uwaga zostanie poświęcona kreowaniu/odzwierciedlanemu w rosyjskich mediach wizerunkowi „Ob-

443; A. Legucka, J. Szczudlik, *Dezinformacja i propaganda...*; S. Palczewski, *Wojna o umysły...*; W. Rodkiewicz, J. Rogoża, *Potiomkinowski konserwatyzm...*; *Rosyjska operacja...*

⁶ *Rosyjska operacja...*

⁷ Patrz m.in. T.A. van Dijk, *Kontekstualizacja w dyskursie parlamentarnym. Aznar, Irak i pragmatyka kłamania*, w: A. Duszak, N. Fairclough (red.), *Krytyczna analiza dyskursu*, Universitas, Kraków 2008, s. 215–244; R. Wodak, *Dyskurs populistyczny: retoryka wykluczenia a gatunki języka pisanego*, w: A. Duszak, N. Fairclough (red.), *Krytyczna analiza dyskursu...*, s. 185–214; Е.И. Шейгал, *Семiotика политического дискурса*, Гнозис, Москва 2004.

cego”, w tym przypadku szeroko rozumianego świata zachodniego (zwłaszcza USA, UE i NATO).

Wyodrębniono regularnie występujące w omawianych tekstach typy wyrażen językowych. Pod pojęciem „typ wyrażen językowych” należy rozumieć grupę wyrażen powiązanych wspólnym elementem znaczeniowym, tj. należących do tego samego pola znaczeniowego lub pełniących taką samą funkcję systemową. Używając terminu „wyrażenie językowe” w niniejszej pracy, mam na myśli zarówno jednostkę leksykalną, jak i połączenie jednostek leksykalnych, najważniejszą zasadą ich wyróżnienia jest bowiem kryterium semantyczne, nie zaś morfologiczne czy leksykalne. Wzięto pod uwagę tylko takie użycia wyróżnionych wyrażen, które w analizowanych wypowiedziach w strukturach predykatowo-argumentowych oznaczanych przez nie pojęć nazywają właściwości przypisywane przez nadawców tzw. Obcemu (tj. w tym przypadku państwom i instytucjom tzw. świata zachodniego). Należy zaznaczyć, że „Obcym”, któremu w badanych wypowiedziach poświęca się najwięcej uwagi, są Stany Zjednoczone, co znajduje wyraz w tym, że konkretne nominacje tego państwa pojawiają się w wypowiedziach rosyjskiej władzy bardzo często, podczas gdy nazwy innych państw zachodnich występują zdecydowanie rzadziej. Dla nazwania innych państw zachodnich najczęściej używa się różnych nominacji zbiorowych (np. *Запад, западные страны, коллективный Запад, сателлиты США*). Wymienione zostaną również stosowane w różnych dyskursach perswazyjnych (w tym ideologicznych) chwytły retoryczne, które zaobserwowałem także w badanych tekstach i które mogą być przejawem manipulacji, o ile spełniają pozajęzykowe warunki uznania ich za narzędzie manipulacji.

Poniżej przytaczam grupy wyrażen językowych oznaczających w przeanalizowanym korpusie właściwości Zachodu.

1. WYRAŻENIA JĘZYKOWE O OGÓLNYM ZNACZENIU ‘CELOWO SPOWODOWAĆ (WYBUCH WOJNY NA UKRAINIE)’

Jak wiadomo, w rosyjskiej narracji nie mówi się o rosyjskiej agresji czy inwazji na Ukrainę, unika się również używania wyrazu „wojna”. Najczęściej mówi się o „specjalnej operacji wojskowej”, której celem jest obrona rosyjskojęzycznej ludności Ukrainy przed nazistami oraz — mówiąc ogólniej — denazyfikacja i demilitaryzacja Ukrainy. Podkreśla się obronny, reakcyjny i prewencyjny charakter operacji.

Natomiast odpowiedzialnością za wybuch wojny w Donbasie, jak również pełnoskalowej wojny w Ukrainie w lutym 2022 roku przedstawiciele rosyjskiej władzy obarczają Zachód, np.

- (1) Нам говорят, что мы начали войну в Донбассе, на Украине. Нет, ее развязал этот самый коллективный Запад, организовав и поддержав на Украине антиконституционный вооруженный переворот в 2014 году, а затем поощряя и оправдывая геноцид в отношении людей в Донбассе. Вот этот самый коллективный Запад и есть прямой зачинщик, виновник того, что сегодня происходит (Putin, 7.07.2022).
- (2) Сорвавший их (Минских договорённостей — А.Я.) выполнение Запад несет прямую ответственность за развал Украины и разжигание там гражданской войны (Ławtow, 20.09.2023).
- (3) Запад развязал гибридную войну в отношении России, используя Украину, поэтому нет никакого российско-украинского противостояния. (Zacharowa, 6.12.2023).

2. WYRAŻENIA JĘZYKOWE O OGÓLNYM ZNACZENIU 'UŻYCIE PRZYMUSU'

Do tej grupy należy zaliczyć m.in. następujące wyrażenia: давление, шантаж, угрозы, силовое давление, насильственное вовлечение в орбиту, прессинг, насильно загонять в свой лагерь, навязать всем и вся свою повестку дня, прибегать к ультиматумам. W badanych wypowiedziach przytoczone wyrażenia, wskazujące na użycie nacisku, przymusu, groźby, wskazujące także na ograniczanie możliwości wyboru drugiej strony i zakładające pewną przewagę podmiotu czynności nad jej adresatem, oznaczają sposób rozwiązywania przez państwa zachodnie sytuacji spornych, zwłaszcza jeśli chodzi o stosunki tych państw z Rosją, np.

- (4) Для того, чтобы добиться этой стратегической цели, Запад, во-первых, готов делать «больно» своим гражданам ради геополитических амбиций, во-вторых, заставляет всех остальных действовать по такому же принципу, прибегая к прямому шантажу, угрозам, ультиматумам или всяким низкопробным шагам и методам (Ławtow, 16.06.2022).
- (5) Мы знаем об этом и объективно оцениваем постоянно звучащие в наш адрес угрозы в сфере экономики — так же, как и свои возможности противостоять этому наглому и перманентному шантажу (Putin, 24.02.2022).
- (6) На фоне жесточайшего, оголтелого санкционного прессинга со стороны консолидированного Запада постулаты единства и солидарности срабатывают далеко не всегда (Zacharowa, 18.05.2022).

Należy dodać, że w analizowanym korpusie nie odnotowałem użycia tych wyrażen jako właściwości przypisywanej władzom rosyjskim. Jeśli chodzi o opis sposobów rozwiązywania kwestii spornych przez Rosję, używane są wyrażenia wskazujące na pozostawienie drugiej stronie możliwości wyboru, jak na przykład просить, предлагать, искать компромисса.

3. WYRAŻENIA JĘZYKOWE O OGÓLNYM ZNACZENIU 'POWODOWAĆ ISTNIENIE ZAGROŻENIA'

W rosyjskiej narracji dotyczącej wojny na Ukrainie mowa jest również o płynącym z tego państwa zagrożeniu dla bezpieczeństwa Rosji, przy czym podkreśla się, że zagrożenie to stwarza Zachód, np.

- (7) Речь о том, что вызывает у нас особую озабоченность и тревогу, о тех фундаментальных угрозах, которые из года в год шаг за шагом грубо и бесцеремонно создаются безответственными политиками на Западе в отношении нашей страны (Putin, 24.02.2022).
- (8) Сегодня Вооруженные Силы России и ополченцы ДНР и ЛНР уверенно решают задачи в рамках специальной военной операции (СВО), добиваясь прекращения вопиющей дискриминации и геноцида русских и устранения годами создававшихся США и их сателлитами на территории Украины прямых угроз безопасности Российской Федерации (Ławtow, 18.07.2022).

4. WYRAŻENIA JĘZYKOWE O OGÓLNYM ZNACZENIU 'DZIAŁAĆ NA CZYJĄS SZKODĘ'

Do tej grupy można zaliczyć m.in. następujące wyrażenia: *сдерживание России, делать из Украины плацдарм для окончательного подавления России, многолетняя антироссийская игра*. W badanych wypowiedziach niejednokrotnie podkreśla się, że celem działań państw zachodnich na arenie międzynarodowej jest osłabienie lub zniszczenie Rosji, np.

- (9) Что касается нашей страны, то после развала СССР при всей беспрецедентной открытости новой современной России, готовности честно работать с США и другими западными партнёрами и в условиях фактически одностороннего разоружения нас тут же попытались дожать, добить и разрушить уже окончательно (Putin, 24.02.2022).
- (10) Все «улыбки», которые нам Запад демонстрировал после распада Советского Союза, все приглашения к сотрудничеству, стратегическому партнёрству — всё это было «наносное». За этой «личиной» всегда существовало и никуда не исчезало желание сдерживать Россию и, как в последнее время говорят, поделить её на несколько частей (Ławtow, 1.07.2022).

5. WYRAŻENIA JĘZYKOWE O OGÓLNYM ZNACZENIU 'IGNOROWAĆ LUB NARUSZAĆ PRAWO LUB UMOWY' LUB 'NIE DOTRZYMYWAĆ OBJETNICY'

Tę grupę wyrażenń reprezentują m.in. następujące: извращение всех решений Совета Безопасности ООН по ливийскому вопросу, пренебрежение международным правом, нарушить свои обещания руководству СССР и России, грубейшее нарушение международного права, заниматься преступной деятельностью. Ich użycie sugeruje odbiorcom, że to państwa zachodnie, a zwłaszcza Stany Zjednoczone notorycznie naruszają prawo międzynarodowe oraz różne zobowiązania i obietnice, w związku z czym nie są podmiotem godnym zaufania. Rosyjskie władze często powołują się przy tym na autorytet ONZ, gdzie Rosja jest jednym ze stałych członków Rady Bezpieczeństwa. Oto przykłady:

- (11) США грубо нарушают свои обязательства по Уставу ООН, когда продвигают свои «правила» (Ławrow, 25.04.2022).
- (12) Быстро нарушив свои обещания руководству СССР и России о нерасширении НАТО на Восток, США и их союзники тем не менее декларировали приверженность построению единого пространства безопасности и сотрудничества в Евро-Атлантике [...] (Ławrow, 18.07.2022).
- (13) Вообще складывается впечатление, что практически везде, во многих регионах мира, куда Запад приходит устанавливать свой порядок, по итогам остаются кровавые, незаживающие раны, язвы международного терроризма и экстремизма. Всё, о чём сказал, это наиболее вопиющие, но далеко не единственные примеры пренебрежения международным правом (Putin, 22.02.2022).

W badanych wypowiedziach nie odnotowałem użyć wyrażenń językowych tej grupy jako właściwości Rosji. Co więcej, często próbuje się usprawiedliwiać lub wręcz legitymizować działania Rosji, które społeczność międzynarodowa powszechnie uznała za jawne naruszenie prawa międzynarodowego, na przykład aneksję Krymu, agresję na Ukrainę czy aneksję ukraińskich terytoriów w 2022 roku.

6. WYRAŻENIA JĘZYKOWE O OGÓLNYM ZNACZENIU 'NIEZDOLNY DO POROZUMIENIA'

W oficjalnej rosyjskiej narracji podkreśla się niezdolność państw zachodnich do zawarcia porozumienia z Rosją. Między innymi właśnie tę „przypadłość” liderów świata zachodniego wskazuje się jako jedną

z przyczyn istnienia napiętej sytuacji na arenie międzynarodowej, jak również wybuchu wojny w Ukrainie oraz niemożności jej zakończenia, np.

- (14) Но если так Запад решил, то, я вас уверяю, мы найдем возможность продолжать жить, развиваться и даже не будем сильно переживать по поводу того, что сделали наши западные партнеры, в очередной раз доказав свою абсолютную ненадежность и полную недоговороспособность (Ławtow, 30.06.2022).
- (15) Недоговороспособность Запада, обещавшего нам не расширять НАТО на Восток, провозглашавшего свои ценности в качестве универсальных, подписывавшегося под принципом неделимости безопасности, обязуясь не укреплять свою безопасность за счёт безопасности других — всё это ушло в мусорную «яму». Теперь нам хорошо известна недоговороспособность Запада (Ławtow, 31.08.2022).
- (16) США сейчас недоговороспособны и подталкивают Украину к продолжению ведения боевых действий на нашей территории. Они хотят воевать до последнего украинца в намерении нанести России военное поражение (Zacharowa, 14.10.2022).

Dla porównania należy zaznaczyć, że w badanych wypowiedziach zwraca się uwagę na otwartość Rosji na dialog, gotowość rosyjskich władz do współpracy i do poszukiwania porozumienia i kompromisu z państwami zachodnimi.

7. WYRAŻENIA JĘZYKOWE O OGÓLNYM ZNACZENIU 'PRZEDMIOTOWO TRAKTOWAĆ'

Przedstawiciele rosyjskiej władzy podkreślają, że Zachód traktuje Ukrainę przedmiotowo, jako narzędzie służące do realizacji jego własnych celów, przy czym najczęściej tym celem według nadawców badanych wypowiedzi jest osłabienie czy wręcz zadanie ostatecznej klęski Rosji, np.

- (17) Западные страны циничным образом используют миллионы украинских жителей в качестве расходного материала. Они нужны только в рамках политических игр для попыток сдержать Россию (Putin, 30.06.2022).
- (18) Запад использует Украину и как таран против России, и как полигон (Putin, 21.02.2023).
- (19) Она отражает озлобленность, остервенелость (извините за не дипломатичное выражение) которая определяется совсем не только Украиной, а тем, что из этой страны стали делать плацдарм для окончательного подавления России и её подчинения глобальной системе (Ławtow, 11.04.22).

8. WYRAŻENIA JĘZYKOWE O OGÓLNYM ZNACZENIU 'KIEROWAĆ, RZĄDZIĆ KIMŚ'

W rosyjskiej narracji podważa się podmiotowość oraz decyzyjność ukraińskich władz, zwracając uwagę na ich niesamodzielność oraz całkowitą zależność od Zachodu, który podejmuje za nie decyzje, np.

- (20) С 2014 г. Запад безоговорочно руководит приведенным им к власти через госпереворот русофобским режимом (Ławtow, 18.07.2022).
- (21) Эти переговоры были прекращены по прямому приказу США и Лондона. Вообще, этой войной заправляют англосаксы, которые контролируют полностью режим Зеленского (Ławtow, 11.10.2022).
- (22) Если вы внимательно ознакомились с «12 пунктами» КНР, там Украина упомянута только в заголовке. Всё остальное — это обеспечение неделимости безопасности, отказ от действий, ущемляющих любую другую страну и от односторонних нелегитимных санкций. Это всё решается, конечно, не с В.А. Зеленским, который является марионеткой в руках Запада, а непосредственно с его хозяевами (Ławtow, 5.05.2022).

9. WYRAŻENIA JĘZYKOWE O OGÓLNYM ZNACZENIU 'CELOWO WPROWADZAĆ W BŁĄD, PRZEKAZUJĄC NIEPRAWDĘ'

Do tej grupy należy zaliczyć m.in. następujące wyrażenia: лгать, врать, обманывать, лживая пропаганда, империя лжи, разгонять фейки. Jako właściwość przypisywana Zachodowi najczęściej są one używane w kontekście wojny na Ukrainie. Zachodnią narrację na ten temat nadawcy badanych wypowiedzi określają jako kłamliwą, np.

- (23) Отметим важность получения правдивой информации, особенно в свете продвигаемой западными СМИ откровенной и беспардонной лжи (Ławtow, 30.06.2022).
- (24) Кстати, сами американские политики, политологи и журналисты пишут и говорят о том, что внутри США создана в последние годы настоящая «империя лжи» (Putin, 24.02.2022).
- (25) Как только западные СМИ разогнали фальшивку про г. Буча, украинские переговорщики попытались прервать переговорный процесс (Ławtow, 5.04.2022).

Nie odnotowałem natomiast wzmianek o podobnych właściwościach rosyjskiej kampanii informacyjnej na temat wspomnianej wojny.

10. WYRAŻENIA JĘZYKOWE O OGÓLNYM ZNACZENIEM 'WIEDZĄC O ISTNIENIU NEGATYWNEGO ZJAWISKA I MOGĄC MU PRZECIWDZIAŁAĆ, GODZIĆ SIĘ, POZWALAĆ NA JEGO DALSZE ISTNIENIE I/LUB MU SPRZYJAĆ, POMAGAĆ'

Zgodnie z rosyjską narracją dotyczącą wojny na Ukrainie państwa zachodnie, zdając sobie sprawę ze zbrodniczej działalności ukraińskich władz, które nawiasem mówiąc często określa się tutaj mianem „nazistowskiego reżimu”, nie tylko się tym działaniom nie sprzeciwiają, ale również w taki czy inny sposób wspomnianych „zbrodniarzy” czy też „nazistów” wspierają, np.

- (26) Несмотря на то, что восемь лет на наших границах велась чудовищная бойня, в ходе которой с подачи и при полном покровительстве Запада киевский режим убивал своих граждан, просто третировал их в связи с их желанием и стремлением сохранить важное для себя в ценностном плане (Zacharowa, 18.05.2022).
- (27) Во многом последние пару лет Великобритания разворачивала агрессивную политику по отношению к Российской Федерации, используя в качестве предлога события на Украине, покрывая откровенно членовененавистнический, во многом неонацистский режим, сложившийся в Киеве при западных кураторах (Ławtow, 8.07.2022).
- (28) Поставляли ей вооружения, всячески поощряя русофобские и националистические настроения, закрывая глаза на неонацизм и подпитывая его «ростки», которые там «пестовались» достаточно давно (Ławtow, 22.07.2022).

11. WYRAŻENIA JĘZYKOWE WSKAZUJĄCE NA CAŁKOWITĄ ZALEŻNOŚĆ OD USA INNYCH PAŃSTW ZACHODNICH

W badanych wypowiedziach podkreśla się również brak podmiotowości i całkowitą zależność od Stanów Zjednoczonych innych państw zachodnich, zwłaszcza państw UE, których rola sprowadza się do wykonywania poleceń władz amerykańskich, np.

- (29) ЕС стал придатком американской политики в Европе. От санкций, вводимых Западом, страдает прежде всего ЕС (Ławtow, 1.07.2022).
- (30) Об этом до сих пор говорят, но только президент Макрон. Остальные все уже просто испытывают удовлетворение от того, что американцы всем руководят, и все решения, которые принимаются в Евросоюзе, они, по большому счету, навязаны Вашингтоном (Ławtow, 1.07.22).
- (31) Чтобы не на словах, а на деле содействовать урегулированию, США и их сателлиты должны отказаться от продвижения неприемлемой «формулы» Зеленского, прекратить любую поддержку неонацистского

режима в Киеве и удовлетворить законные требования России, связанные с обеспечением её интересов безопасности на европейском направлении (Zacharowa, 27.02.2024).

11. JEDNOSTKI LEKSYKALNE РАСИЗМ, РАСИСТ, РАСИСТСКИЙ

Powyższych wyrażen przedstawiciele rosyjskiej władzy używają w sytuacji, gdy jest mowa o — zdaniem nadawców — charakterystycznym dla państw zachodnich kolonializmie, poczuciu wyższości, o dyskryminowaniu przez nie innych państw i narodów, np.

- (32) Они нагло делят мир на своих вассалов, на так называемые цивилизованные страны и на всех остальных, кто по замыслу сегодняшних западных расистов должен пополнить список варваров и дикарей (Putin, 30.09.2022).
- (33) Подавляющее большинство наших партнеров, на себе ощутивших колониальные, расистские повадки Запада, не присоединяются к антиросийским санкциям (Ławrow, 14.05.2022).
- (34) Ничего нового в этом нет: западные элиты какими были, такими и остались — колонизаторскими. Они дискриминируют, разделяют народы на первый и иной сорта. Мы никогда не принимали и не примем такой политический национализм и расизм (Putin, 30.09.2022).

12. IRONICZNE NOMINACJE ZACHODU

W badanych wypowiedziach autorzy niekiedy używają ironicznych⁸ nominacji Zachodu. Są to najczęściej wyrażenia językowe oznaczające pozytywnie ocenianą cechę, o której powszechnie przyjęto sądzić, iż jest właściwa państwom zachodnim. Ich ironiczne nominacje niejako sugerują odbiorcy niesłuszność takiego przekonania. Poniżej przytaczam stosowne przykłady:

- (35) Удивляет всплеск пещерной русофобии, произошедший во всех «цивилизованных» странах (Ławrow, 14.05.2022).
- (36) Однако и это оказалось инсценировкой: наутро оппозиция устроила госпереворот под русофобскими, расистскими лозунгами, западные гаранты договоренностей даже не попытались ее вразумить (Ławrow, 18.07.2022).

⁸ Podobnie jak manipulacja ironią również nie jest zjawiskiem systemowym, gdyż ironiczność konkretnego wyrażenia językowego lub jej brak wiąże się przede wszystkim z pozajęzykowymi uwarunkowaniami, w jakich powstaje akt mowy. Przytaczam więc tutaj takie nominacje, które sam, opierając się na własnej kompetencji i wiedzy, uważam za ironiczne.

- (37) Но все эти языки меньшинств уважаются, независимо от того, что у них есть материнское государство, а в нашем случае делается исключение. Оно является прямой дискриминацией, и вся эта просвещенная Европа просто помалкивает (Ławrow, 16.03.2022).

* * *

Należy dodać, że w przeanalizowanym materiale nie odnotowałem takich użyć wyodrębnionych wyżej wyrażeń językowych, które oznaczałyby cechę przypisywaną Rosji, z wyjątkiem następujących sytuacji:

— w zdaniach, w których wskazuje się, że źródłem wyrażanego w nim sądu jest przeciwnik ideologiczny⁹, np.

- (38) Сейчас они говорят, что 24 февраля с.г. мы «вторглись» на Украину (Ławrow, 1.07.2022).

- (39) В ходе дискуссии западные коллеги не следовали мандату «Группы двадцати»: регулирование вопросов мировой экономики, достижение договорённостей по принятию в рамках ООН решений, связанных с устойчивым развитием. Как только они брали слово, практически сразу сбивались на оголтелую критику Российской Федерации в связи с ситуацией на Украине: «агрессоры, захватчики, оккупанты» (Ławrow 8.07.2022).

— w zdaniach, w których sąd o negatywnie ocenianej cesze przypisywanej Rosji poprzedza partykuła я к о б ы wskazująca na wątpliwość mówiącego co do tego, o czym mowa w tym zdaniu, np.

- (40) Западники любят сейчас всех отменять. Культура отмены доминирует в их мировоззрении и практических делах. Но когда вы с ними заговариваете о том, как же всё это произошло, почему-то ни Франция, ни Германия, ни Польша, никто бы то ни было ещё не «встряхнули» путчистов и не заставили их выполнить подписанные и гарантированные европейцами договорённости, они говорят, что это всё так и было, но мы же я к о б ы Крым «аннексировали» (Ławrow 1.07.2022).

13. CHWYTY RETORYCZNE

W przeanalizowanych wypowiedziach występują również pewne stosowane w różnych dyskursach perswazyjnych (w tym ideologicznych)

⁹ Jak widać w przykładach nr 38 i 39 na piśmie wyrażenia językowe oznaczające negatywnie ocenianą cechę Rosji są umieszczone w cudzysłowie pełniącym, jak sądzę, funkcję ironiczną, co wskazuje na wątpliwość mówiącego co do prawdziwości tych sądów.

chwyty retoryczne, które mogą być przejawem manipulacji (jeśli spełniają pozajęzykowe warunki bycia manipulacyjnymi)¹⁰. Należą do nich:

— generalizacja, uogólnienie, tj. użycie wyrażen językowych ze znaczeniem ‘dla każdego X jest prawdą, że p’ lub ‘dla żadnego X nie jest prawdą, że p’ tam, gdzie najprawdopodobniej oznaczają one istniejącą realnie bądź jedynie w świadomości mówiącego (ewentualnie nieistniejącą w ogóle) sytuację ‘dla niektórych X jest prawdą, że p’, np.

- (41) Значит, Запад никогда и не хотел равноправного содружества и сотрудничества с Российской Федерацией (Ławrow, 29.05.2022).

W przytoczonym zdaniu zapewne chodzi o sytuację ‘бывало, что Запад не хотел равноправного содружества и сотрудничества с Российской Федерацией’;

— umieszczenie spornych sądów w presupozycji, poza zasięgiem negacji, tj. w tematycznej części zdania stanowiącej z góry uznaną za prawdziwą część informacji zawartej w całym zdaniu¹¹, np.

- (42) Коллективному Западу из мира иллюзий следовало бы вернуться на землю. Инсценировки, сколько бы их ни продолжали, не сработают. Пора играть по-честному, не по шулерским правилам, а на основе международного права (Ławrow, 18.07.2022).

W powyższym zdaniu w części tematycznej został zawarty sąd ‘Запад играет по шулерским правилам, а не по-честному’.

Struktura zdania zaś z góry narzuca odbiorcom prawdziwość tego sądu; — użycie wyrażen językowych o ogólnym znaczeniu ‘czyimś celem jest coś’ zakładających udział woli podmiotu i jego świadomy wybór jednej z możliwości zamiast wyrażen o ogólnym znaczeniu ‘czyjeś działania mogą spowodować coś’ dopuszczających możliwość braku woli i świadomości podmiotu działania.

- (43) Что касается нашей страны, то после развала СССР при всей беспрецедентной открытости новой современной России, готовности

¹⁰ Szerzej o pozajęzykowych uwarunkowaniach manipulacji zob.: A. Jaskólski, *Manipulacja językowa i problemy z jej identyfikacją*, w: Ż. Śladkiewicz, A. Klimkiewicz (red.), *Perswazja językowa w różnych dyskursach*, tom 1, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2017, s. 26–39.

¹¹ O presupozycji jako mechanizmie perswazyjnym zob.: A. Jaskólski, *Presupozycja jako mechanizm perswazji w rosyjskim dyskursie politycznym lat 1995–2009*, „Przegląd Rusycystyczny” 2010, nr 1 (129), s. 79–89.

честно работать с США и другими западными партнёрами и в условиях фактически одностороннего разоружения нас тут же попытались дожать, добить и разрушить уже окончательно (Putin, 24.02.2022).

Użycie wyrazu *попытаться* zakłada celowość i świadomość działania, choć w przytoczonym zdaniu może raczej chodzić o sytuację ‘działania USA i innych zachodnich partnerów mogą doprowadzić do ostatecznego zniszczenia Rosji’.

WNIOSKI

Przeprowadzona analiza potwierdziła, że w oficjalnej rosyjskiej narracji dotyczącej wojny na Ukrainie i — szerzej — sytuacji na arenie międzynarodowej obecna jest wyraźna antyzachodnia, a konkretnie antyamerykańska, antyunijna i antynatowska retoryka. W narracji tej podkreśla się m.in. wywołanie przez państwa zachodnie wojny na Ukrainie, stosowanie przez nie środków przymusu, prowadzenie działań będących zagrożeniem dla Rosji, naruszanie przez państwa zachodnie prawa międzynarodowego, ich niezdolność do porozumienia, przedmiotowe traktowanie Ukrainy i jej całkowitą zależność od Zachodu, celowe działanie na szkodę Rosji, szerzenie propagandy i dezinformacji. Jak się zatem nietrudno domyślić, w oficjalnej rosyjskiej narracji, tj. w wypowiedziach rosyjskich władz oraz prokremlofskich mediów, Zachodowi przypisywane są mniej więcej te same (z pewnymi wyjątkami) cechy, które w polskich mediach tzw. głównego nurtu i w wielu mediach zachodnich są przypisywane Rosji. I ogólnie rzecz biorąc rosyjska narracja dotycząca wojny na Ukrainie jest całkowicie sprzeczna z przekazem w polskich (czy np. ukraińskich) mediach.

W tym kontekście logiczne wydaje się zatem stwierdzenie, że przynajmniej jedna z tych przeczących sobie nawzajem narracji przekazuje odbiorcy fałszywy, zniekształcony obraz rzeczywistości. Możliwe, że kreowany w oficjalnej rosyjskiej narracji obraz Zachodu jest częściowo lub w całości zniekształcony czy — ujmując rzecz bardziej kategorycznie — fałszywy. Dane językowe i pozajęzykowe oraz wiedza o świecie przeciętnego zewnętrznego obserwatora (przynajmniej polskiego) każą twierdzić, że najprawdopodobniej tak właśnie jest, ale jest to konstatacja jedynie prawdopodobna, a nie pewna. Pierwszą i bardzo prozaiczną przyczyną jest fakt, że nie możemy powyższego wniosku wyprowadzić na podstawie niezawodnego rozumowa-

nia dedukcyjnego. Po drugie, niektóre definicyjne cechy manipulacji i wszelkich innych działań komunikacyjnych polegających na świadomym wprowadzaniu odbiorcy w błąd, na przykład nieuczciwość oraz tendencyjny i nierzetelny dobór informacji i środków językowych, jest przeszkodą znacznie utrudniającą (lub nawet uniemożliwiającą) wykrycie manipulacyjnych aktów mowy. Problem może również stanowić dostęp do obiektywnych danych związanych z jakimś wydarzeniem, w którym nie uczestniczyliśmy i którego nie byliśmy świadkami, zwłaszcza w dzisiejszych czasach, w których zdaniem wielu specjalistów żyjemy w dobie postprawdy, kiedy w procesie kształtowania opinii publicznej fakty, tj. prawda, schodzą na dalszy plan, najważniejsze zaś jest odwołanie do sfery emocji i przekonań. Zdajemy się najczęściej na to, co o tym wydarzeniu przeczytaliśmy, słyszeliśmy, krótko mówiąc na przekazy innych ludzi. Nie mając dostępu do obiektywnych danych, przekazy ze swoich ulubionych źródeł medialnych często automatycznie uznajemy za prawdziwe. Jednocześnie wiele osób wykazuje skłonność, by inne przedstawienie tego samego wydarzenia (np. w serwisie informacyjnym o odmiennym profilu ideologicznym) uważać za kłamstwo czy przejaw manipulacji.

Powyższe rozważania pośrednio potwierdzają, że język jako narzędzie komunikacji czy też — w szerszym ujęciu — komunikacja w ogóle, a zwłaszcza komunikacja poprzez media masowe jest lub przynajmniej może być efektywnym środkiem służącym kreowaniu rzeczywistości, a także kształtowaniu ludzkich postaw czy przekonań. Przytoczone wątpliwości zmuszają również do postawienia pytania o to, czy obecnie, kiedy napływają do nas różne przekazy na temat tego samego wydarzenia (i nie mam tu na myśli wyłącznie wojny w Ukrainie), które często są ze sobą sprzeczne, w ogóle możliwe jest dotarcie do obiektywnej prawdy, co z kolei pozwala wysnuć wniosek o skuteczności prowadzonej w tym konkretnym wypadku przez Rosję wojny informacyjnej, gdyż — jak twierdzi Łukasz Wenerski — „jeżeli kogoś nie można przekonać, to trzeba przynajmniej doprowadzić do sytuacji, żeby osoba ta, czytając i słysząc zupełnie sprzeczne informacje, ostatecznie przestała wierzyć komukolwiek”¹². Wreszcie powyższe refleksje potwierdzają konieczność wypracowania czy też udoskonalenia narzędzi przeciwdziałania propagandzie i dezinformacji (nie tylko rosyjskiej) oraz zwiększenia świadomości społecznej na temat zagrożenia, jakie stanowią te zjawiska.

¹² Ł. Wenerski, *Akcja — Reakcja...*, s. 5.

REFERENCES

- Chawryło, Katarzyna. "Propaganda masowego rażenia." *OSW*, <<https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2022-05-06/propaganda-masowego-razenia-rosyjska-telewizja-w-obliczu-wojny>>.
- Darczewska, Jolanta. *Anatomia rosyjskiej wojny informacyjnej. Operacja krymska — studium przypadku*. Warszawa: Ośrodek Studiów Wschodnich im. M. Karpia, 2014.
- Dijk, van Teun. "Kontekstualizacja w dyskursie parlamentarnym. Aznar, Irak i pragmatyka kłamania." *Krytyczna analiza dyskursu*. Duszak, Anna, Fairclough, Norman (ed.). Kraków: Universitas, 2008: 215–244.
- Domańska, Maria. "Spojrzenie Rosjan na NATO i Zachód jest absurdalne. Propaganda ich zombifikuje." *NEW*, <https://new.org.pl/2828,podcast_rosyjski_poglad_na_nato.html>.
- "Fabryka trolli, konta-widma i 5 innych metod. Wojna Rosji w internecie." *TVN24*, <<http://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiata,2/fabryka-trolli-konta-widma-i-5-innych-metod-wojna-rosji-w-internecie454963.html>>.
- Jaskólski, Adam. "Antyrządowe protesty w Rosji oczami rosyjskich władz i kremłowskich mediów." *Przegląd Rusycystyczny*, 2018, no. 4 (164): 59–72.
- Jaskólski, Adam. "Manipulacja językowa i problemy z jej identyfikacją." *Perswazja językowa w różnych dyskursach*. Śladkiewicz, Żanna, Klimkiewicz, Aleksandra (ed.). Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2017: 26–39.
- Jaskólski, Adam. "Образ Запада в провластных российских СМИ в свете кризиса на Украине (на примере интернет-журнала 'Однако')." *Русистика и современность. Старые вопросы, новые ответы*. Lubocha-Kruglik, Jolanta, Małysa, Oksana, Wilk, Gabriela, Zych, Anna (ed.). Katowice: Wydawnictwo Naukowe Śląsk, 2017: 427–443.
- Jaskólski, Adam. "Presupozycja jako mechanizm perswazji w rosyjskim dyskursie politycznym lat 1995–2009." *Przegląd Rusycystyczny*, 2010, no. 1 (129): 79–89.
- "Kłamstwo za kłamstwem. Jak Rosja manipuluje faktami i wprowadza chaos informacyjny." *Wyborcza.pl*, <http://wyborcza.pl/1,76842,15552413,Klamstwo_za_klamstwem_Jak_Rosja_manipuluje_faktami.html>.
- Legucka, Agnieszka. "Wojenna cenzura i propaganda Rosji." *PISM*, <<https://www.pism.pl/publikacje/wojenna-cenzura-i-propaganda-rosji>>.
- Legucka, Agnieszka, Szczudlik, Justyna. "Dezinformacja i propaganda Rosji oraz Chin w kontekście wojny na Ukrainie." *PISM*, <<https://www.pism.pl/publikacje/dezinformacja-i-propaganda-rosji-oraz-chin-w-kontekscie-wojny-na-ukrainie>>.
- Lelonek, Adam. "Rosyjska wojna informacyjna na Ukrainie." *Defence 24*, <<http://www.defence24.pl/361059,rosyjska-wojna-informacyjna-na-ukrainie>>.
- Matzke, Małgorzata. "Ukraina już dawno przegrała z Rosją — wojnę propagandową." *DW*, <<http://www.dw.com/pl/ukraina-ju%C5%BC-dawno-przegra%C5%82a-z-rosja%C4%85-wojn%C4%99-propagandow%C4%85/a-18271717>>.
- Palczewski, Szymon. "Wojna o umysły Polaków. Rosja stworzyła wielką maszynę." *CyberDefence24*, <<https://cyberdefence24.pl/armia-i-sluzby/cybermagazyn-wojna-o-umysly-polakow-rosja-stworzyla-wielka-machine>>.
- Rodkiewicz, Witold, Rogoża, Jadwiga. *Potiomkinowski konserwatyzm. Ideologiczne narzędzie Kremla*. Warszawa: Ośrodek Studiów Wschodnich im. M. Karpia, 2015.

- “Rosyjska operacja przeciwko Zachodowi.” *gov.pl*, <<https://www.gov.pl/web/sluzby-specjalne/rosyjska-operacja-przeciwko-zachodowi>>.
- Tomaszkiewicz, Marta. “Rosyjska propaganda szaleje: ‘NATO szykuje się do wojny z Rosją, a Poroszenko znieważył Polaków skarpetkami’.” *Newsweek Polska*, <<http://www.newsweek.pl/swiat/propaganda-kremla-nato-szykuje-sie-do-wojny-z-rosja-szczyt-nato,artykuly,391532,1.html>>.
- Wasiuta, Olga, Wasiuta, Sergiusz. “Rosyjska mass-medialna manipulacja informacją w wojnie hybrydowej przeciwko Ukrainie.” *Kultura Bezpieczeństwa. Nauka — Praktyka — Refleksje*, 2015, no. 20: 332–357.
- Wenerski, Łukasz. *Akcja–reakcja. Jak działa rosyjska propaganda w Unii Europejskiej i jak reagują na nią unijne instytucje*. Warszawa: Instytut Spraw Publicznych, 2017.
- Wodak, Ruth. “Dyskurs populistyczny: retoryka wykluczenia a gatunki języka pisanego.” *Krytyczna analiza dyskursu*. Duszak, Anna, Fairclough, Norman (ed.). Kraków: Universitas, 2008: 185–214.

Шейгал, Елена. *Семиотика политического дискурса*. Москва: Гнозис, 2004.